

ЈОВАН ВУЈОШЕВИЋ

ИЗНЕНАЂЕЊЕ КАО ФАКТОР УСПЈЕХА У ЈУЛСКОМ УСТАНКУ 1941.

Тринаестојулски оружани устанак, као што је познато, у потпуности је изненадио италијанске окупационе власти и црногорске колаборационисте, Цивилни комесаријат на Цетињу, обавјештајну службу и полицију, посебно фашистичко вођство у Риму. Избијање устанка довело је окупационе трупе у „нарочито тежак положај“. Армија је у рату, упозоравао је генерал Марио Роата. У Цетиње и Рим пристизали су извјештаји да су црногорски устаници регуларно организовани, да имају своју Врховну команду, чете и батаљоне, као и то да имају довољно оружја и муниције, што је такође шокантно дјеловало на италијанске трупе и њихово командовање.

У цјелини узев, готово једновремено ступање у дејство устаника широм црногорске територије и Боке, било је изненађење за посадну дивизију »Messina« и остале оружане формације, карабињерске, финансијске, црних кошуља, морнарице и ваздухопловства, посебно за мрежу од око 130 карабињерско-жандармеријских посада. Тај сложен и ризичан операцијски подухват изведен је мање-више координирано и силовито, према замислима Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Привремене Врховне команде за Црну Гору, Боку и Санџак, што је потом до танчина разрађено на нивоу локалних, општинских и среских војно-политичких руководства. Ту чињеницу, у свом извјештају Риму, рељефно је исказао Високи цивилни комесар за Црну Гору, Серафино Мазолини: „Не само органи обавјештајне службе, него ни посланици који су дан прије дошли из разних центара на Скупштину (Петровданску скупштину, ЈВ), нијесу о свему томе имали појма!“ — додајући оцјену која се у протеклих четири-пет деценија југословенске историографије нашла у свим обрадама Тринаестојулског устанка: „Устанак је букнуо истовремено у скоро читавој Црној Гори чији су гарнизони били савладани или посједнути или блокирани“.

Вијести о устанку запрепастиле су италијанску Врховну команду. Њен начелник, Уго Цаваларо, телефоном се обратио италијанској команди Девете армије у Тирани, питањем: „Какви су људи ти устаници? Има ли их много?“ Убрзо, Дуче је овластио генерала Биролија да свим расположивим средствима угуши оружане снаге побуњеника: „Отиђите на Цетиње да бисте на лицу мјеста управљали операцијама које већ личе на рат!“ Гроф Ђано је у свој Дневник такође забиљежио да се пар дана после Тринаестојулског устанка „данас заправо води рат између Италије и Црне Горе!“

Тај општи утисак о постигнутом изненађењу непријатеља у јулском устанку, виђен на појединим жариштима ослободилачке борбе, веома рјечито показује колико су устаници приликом напада на италијанске окупационе снаге уградили битне, онда истина недовољно разрађене принципе оперативно-тактичке вјештине и домишљатости, али изнад свега висок степен хероизма појединаца и читавих устаничких јединица. Захваљујући томе, италијански окупатори су имали знатне губитке: преко 4.000 заробљених, више стотина мртвих и рањених, док су укупни губици устаничких јединица једва досегли стотинак погинулих и рањених.

Италијанским трупама које су настојале да се пробију до Цетиња, устаници су поставили засједе и на тај начин постигли значајне успјехе, као на Кошћелама 15. јула, гдје је готово у потпуности уништен један италијански батаљон. Потом на Брајићима, 18. јула, којом приликом је италијанска аутоколона — упркос авио-подршци и дејству бродске артиљерије из будванске луке — претрпјела осјетне губитке, укупно око 220 избачених из строја, по сопственом признању. Губернер Далмације, Бастианини, информисао је Мусолинија о устанку у Боки Которској и о устаничким засједама италијанским војницима, тражећи при том да он интервенише код Врховне команде у смислу обједињавања свих снага на овом подручју под јединственом командом, како би се лакше супротставили новим устаничким акцијама.

Засједе су махом постављане на комуникацијама, на којима су вршена рушења пропуста или мостова на воденим токовима, па су у таквим акцијама устаници долазили до драгоценог плијена у наоружању и муницији. По правилу, у свим таквим и сличним акцијама, устаници су имали минималне губитке у живој сили и средствима. Показало се, уз то, да је свака успјешна засједа подстицала мобилизацију за ослободилачки покрет и подривала углед фашистичких окупатора.

У оквиру напада на јача упоришта непријатеља, поред осталих мјера, устаници су прибјегавали пресецању водовода и водова за снабдијевање електричном енергијом, држећи их главнином снага у блокади а дијелом снага на запречавању правца од наиласка интервенције из сусједних италијанских гарнизона. Осим тога, и мања група бораца — примјеном изне-

надних и енергичних дејстава — задавала је ударце италијанским окупаторима, као 5. августа у Риједи Пиперској, када је стотинак италијанских војника из Биоча упало у село, па се највећи дио њих подавио у Морачи, а само десетак се домогло своје полазне базе.

Због свега тога, италијанске команде приступају проучавању и размјени искустава у борбама против устаника, — то постаје главна тема разговора старјешина свих нивоа, све у циљу обуке за противпартизанско ратовање. Више команде су достављале разне циркуларе, упутства и наређења како се држати у разним ситуацијама. Управо у тој чињеници колико су они поклањали пажње проучавању организације, формације, тактике, морала, наоружавања, снабдијевања и попуне ослободилачких јединица, најбоље се да сагледати колико је брига, такво ратовање, задавало италијанским окупаторима, цивилним и војним функционерима. У настојању да оправдају своје, најчешће, прилично осјетне губитке у живој сили и ратној техници, италијански команданти су писали о „подмуклом терену“, „лукавом“ противнику, о средини која је непријатељски расположена, затим да се у Југославији не ратује по школским формулама и стандардима, подвлачећи најзад — и то како је НОР — „нарочити рат“.

Италијани су уочавали битна преимућства партизанског ратовања: „савршено познавање терена“, „подршка становништва“, „невођење никакве бриге о снабдијевању“, „разноврсност поступака и мјера“, „команданти без предрасуда“. Због тога су признавали да „криза“ у таквим условима ратовања постоји док су „колоне на маршу“, да је партизанска изненађења готово немогуће избјећи, а када су она већ ту, требало је тежити да се „учине минималним посљедице изненађења“.

Проницање у суштину процеса који су се одвијали послје окупације, нарочито послје 22. јуна 1941, у погледу држања италијанских војника (који су већ при првим сусретима испољавали своје антиратно и антифашистичко расположење), открива неке њихове одлике, од интереса за потпуније освјетљавање тока и исхода појединих акција у јулском устанку.

Италијански војници су тих дана испољавали „изразито мирнодопски менталитет“, поступали „сувише споро и бирократски“, па су запажене и појаве заморености, апатије и „непрекидне напетости“. Регистрована је и чињеница да није било крајњег залагања у борби против устаника, услјед чега су италијански војници заробљавани и разоружавани „са сувише великом лакоћом“! Даље, одушевљење италијанских војника за рат увелико је сплашњавало — стајало је у извјештајима, у исто вријеме, бујала је сумња у смисао и оправданост ангажовања у Црној Гори и Југославији у улози окупатора. И поглавник НДХ, Павелић, имао је 22. јула 1941. прилику да прочита извјештај тзв. Војне крајине о томе да је „морална и војничка вриједност италијанске војске на подручју Црне Горе у опадању“ и да те

„жалосне појаве указују на скори слом талијанске војске у Црној Гори са могућим кобним посљедицама у Италији“. У том смислу ваљало би подсетити и на индикативни запис грофа Ђана, унијет у његов Дневник 9. јула 1941: „Подмукли, опасни, неукротиви антифашизам укоријенио се свуда“, додајући нове доказе за потврду те забрињавајуће појаве — да су италијанске оружане снаге „без икакве енергије, без икаквог полета, само посвуда раширени антифашизам“.

Ипак се — под притиском чињеница нарочито послје совјетско-њемачког избијања непријатељстава — намеће питање како су и зашто команданти виших војних формација и функционери окупационих власти олако прелазили преко индикација о антиокупаторском гибању у многим крајевима окупиране Југославије, па донекле и Црне Горе.

Током три недјеље, од 22. јуна до 13. јула 1941, на југословенској војно-политичкој позорници одигравали су се многи догађаји који су наговјештавали бурну. Још 3. јула Генерална дирекција јавне сигурности у Риму одаслала је „најхитнију“ директиву свим префектурама и квестурама, инспекторима Овре и др. за предузимање мјера против комуниста. Поред поштрених мјера контроле, будности и репресије, том директивом је наложено да се онемогући инфилтрација антифашистичких и комунистичких елемената из иностранства на Апенинско полуострво, укључујући хапшења, затварања и конфинацију „најопаснијих комуниста“. Пар дана касније, 6. јула 1941, њемачки официр контраобавјештајне службе у Загребу имао је информацију о постојању „немирних група у Црној Гори“, мада о томе ништа није знао италијански генерал Oxilia, који се тамо налазио за везу испред италијанске Врховне команде, па није ни алармирао Рим и Цетиње.

Тактичка искуства Тринаестојулског устанка, нарочито она из герилске активности на комуникацијама, дејства из вјешто постављених засједа, послужила су као образац и путоказ за сличне борбене радње устаника — који су прошли ватрено крштење, осјетили рањива мјеста окупационих трупа и предности изненађења. Тако ће — послје диверзантских акција током септембра, 18. октобра услиједити напад око 300 одабраних бораца на италијанску моторизовану колону код Јелин дуба (којом приликом је непријатељ имао преко 200 избачених из строја, а црногорски устаници свега двоје погинулих). Док су италијански окупатори прећуткивали овај догађај, који је иначе најавио снажан успон НОП-а у Црној Гори, њемачки контраобавјештајни пункт у Загребу регистровао је овај италијански пораз телеграфским стилем:

„Нападнут је, уништен и опљачкан један италијански војни транспорт“, додајући да је том приликом „побијена или заробљена пратња тог транспорта“.

Очигледно да „норме за употребу јединица“ и захтјев за поштовање и примјену принципа тајности, издати од генерала

Ментастија трупама 14. армијског корпуса, нијесу дали резултате, а радило се о три »S«: *Silenzio* — тишина, *Segreto* — тајност и *Sorpresa* — изненађење.

На основу тог и других случајева, италијански команданти закључују да колоне на маршу и ауто-транспортне трупе „лако постају објекат непријатељских засједа“, и да у таквим приликама нема шанси за ефикасно противдејство, првенствено због „панике која настаје при првим губицима“.

Тактика изненађења, започета у Тринаестојулском устанку, добиће нове потврде у борбеној пракси оружаних формација ослободилачке војске, као:

— на Савином лакту, 1. децембра 1941, када је батаљон „18. октобар“ разбио италијанску колону која је с правца Пријепоља покушала да притекне у помоћ нападнутој посади дивизије „Пустериа“ у Пљевљима, или

— код мјеста Метанац, близу Бијелог Поља, када је 10. маја 1943. уништена италијанска моторизована колона од 19 камиона с ратним материјалом од стране дјелова 1. пролетерске бригаде.

И многи други примјери који свједоче да је изненађење постало основно обиљежје партизанског ратовања на југословенском ратишту 1941—1945.

Пред одлазак из Црне Горе, свима под овим поднебљем познати фашистички функционер, генерал Бироли, писао је Мусолинију да је „Црна Гора најјача комунистичка организација Балкана“, што објективном посматрачу олакшава да схвати значај Тринаестојулског устанка, када су Црногорци — на челу са око 7.000 комуниста и скојеваца — извршили изненадни и масовни јуриш против окупатора, задобивши тиме признање и симпатије антифашиста и родољуба широм Југославије.

Jovan Vujošević

SURPRISE AS A FACTOR OF SUCCESS IN JULY'S UPRISING IN 1941

S u m m a r y

The 13th July's armed uprising completely surprised Italian occupying authorities as well as Montenegrin collaborators. Occupying authorities didn't possess any informations about uprising prepares, so that almost simultaneous uprisers going into effect on the whole territory of Montenegro was the most surprising for the enemy. That's the reason that news about uprising had surprised Italian Supreme Command as well. Basic forms of operatively-tactical skill and conceivness were setting the ambushes on communications and they were inflicting great defeats to the enemy. Sudden and

energetic attacks of small upriser groups to some enemy stations had been undertaken, as well as cuttings of plumbings and ducts for electricity supplying.

Italian commands approached studying and exchanging experiences in connection with struggle against enemy, which was marked as »shrewd« rival, who led »special war«, in which he used »diverse treatments and measures«, and on whose head were »commanders without prejudices« etc. On the base of such studies, the instructions about the manner of struggle against uprisers have been given to the units in actions.

Tactical surprises, started in the 13th July's uprising, served as a pattern for latter partisans' struggle actions.